

KLEIN DÁVID

Metafizikai hullámvasút

Tózsér János, *Metafizika*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 2009. 262 oldal

Tózsér János *Metafizika* című könyve igazi szellemi kaland a kortárs analitikus filozófia labirintusában. Tankönyv, még hozzá hézagpótló tankönyv, hiszen a hazai piacon Houranszki Ferenc 2001-ben megjelent *Modern metafizika* című műve óta hasonló ambícióval megírt metafizikai munkával nem lépett színre szerző.¹ Houranszki a metafizikát a teológiához viszonyítva definiálja, így magyarázkodni kényszerül, miért nem tárgyalja Isten létének kérdését, holott az a metafizika klasszikus problémái közé tartozik. Tózsérnél – miután a természettudományok viszonylatában jelöli ki a diszciplína helyét – ez a kérdés fel sem merül. Houranszki könyve laza szerkesztésű: felsorakoztatja a metafizika hagyományosan elfogadott témáit, problémákat vet fel és tárgyal, de a különféle problémákra adott megoldásjavaslatok közti belső összefüggéseket nem feszegeti. Tózsér könyve másképp strukturálódik, amennyiben az egyes toposzok lehetséges megoldásai közti összefüggésekre épít. Mindez, hangsúlyozom, nem Houranszki könyvét marasztalja el, ám jelzi, hogy az egyes té-

maköröket markánsabban, belső kapcsolatrendszerük felől is lehetséges tárgyalni, és egyben azt is jelzi, hogy megérett az idő egy, a jelen analitikus (revizionista)² metafizika problémáit átfogóan tárgyaló tankönyv kiadására.

A legalapvetőbb kérdés az: vajon tényleg a várva-várt metafizika tankönyvet tartja a kezében az olvasó? A *Metafizika* nem könnyű olvasmány az analitikus metafizikában járatlan olvasó számára. (Ne feledjük: a célközönség az egyetemi hallgató!) Tózsér nem köt kompromisszumot: egy pillanatra sem hajlandó megszakítani a szigorú logikájú levezetést és magyarázni, szemléltetni mondandóját. Írása ugyanakkor alpmű, mely szerencsésen ötvözi egy detektívregény szövevényességét és izgalmaival egy reaktor kapcsolási rajzának aprólékosságával és strukturáltságával. Mint minden valamire való detektívregény, ez az írás is megfeszített figyelmet kíván olvasójától.

² A revizionista metafizikát Strawson nyomán (Peter Frederick Strawson, *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics*, London, Methuen. 1959) a deskriptív metafizikával szokás szembeállítani. A revizionista nem fogadja el, hogy mi, emberek rendelkezünk a világot leíró alapvető fogalmi szerkezettel, így természetes intuícióink egy részét – ha egy koherens elmélet megalkotásához ez szükséges – feladja.

¹ Houranszki Ferenc *Modern metafizika* (Budapest, Osiris Kiadó. 2001) című munkáján kívül a *Filozófiai kalauz* (A. C. Grayling szerk. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1997) szentel egy fejezetet a metafizika tárgykörének.

A könyv problémaorientált, és mindenfajta történeti megfontolást elvet. (Az analitikus filozófia történetével az első fejezetben egyetlen bekezdés [!] erejéig foglalkozik.) A szerző kétszázhatvankét fesszesen szerkesztett oldalon tárgyalja diszciplínája legfontosabb kérdéseit. Szórványosan alkalmazott, de életszerű példái, a közvetlen hangnem és az analitikus filozófia jellegzetes gondolatkísérletei remekül ellenpontozzák a bonyolult, többszörösen összetett gondolatmeneteket. E filozófiai diszciplína egyik legemblematikusabb ismérve „no nonsense” attitűdje és stílusa. Az olvasás során mindvégig úgy érezhetjük, mintha kíméletlenül érvelő „analitikusokkal” bonyolódunk volna heves vitába egy hangulatos pesti kiskocsmában.

A szerző a könyv minden fejezetét az adott problémára vonatkozó természetes intuíciónk szabatos filozófiai rekonstrukciójával nyitja, majd – a filozófiai kérdés megfogalmazása után – felsorakoztatja a rendelkezésünkre álló bizonyítékokat a lehetséges megoldások mellett és ellen. Mindeközben – mértékkel³ – tájékoztat minket arról, milyen álláspontot foglalnak el a kérdés nemzetközi szakértői, esetleg ő maga.

Tőzsér *hisz* a kortárs analitikus metafizika erős programjában. Úgy gondolja, a tárgyalt metafizikai kérdések filozófiai eszkö-

zökkel megoldhatók, így a metafizika nem csupán fogalmak tisztázására szolgál (ami melleleg önmagában sem jelentéktelen cél), s nem is nyugvópont nélküli folytonos kérdésfelvetések és azokból sorjázó válaszok folyama (*philosophia perennis*),⁴ hanem tényleges, *végleges* válaszok és az ezekből felépíthető *végző, átfogó rendszer* után kutat. Ezért kell világos szerkesztéssel, pártatlan attitűddel és szigorúan felépített taxonómiákkal felvérteznie magát. Ennek fényében talán jobban értjük és értékeljük a szerzőnek azt a kijelentését, miszerint „Egy kézzelfogható eredményt [...] az analitikus filozófia máris felmutathat, és ez példanélküli a filozófia történetében. Nevezetesen azt, hogy napjainkban szinte valamennyi fontosabb metafizikai kérdés vagy probléma kapcsán *előttünk áll a különböző lehetséges elméletek teljes vagy közel teljes taxonómiája.*” (25). Tartsuk szem előtt: ha történetesen igaza van, akkor egy alapos nekigyürkőzés után letehetjük majd a lantot, és felhagyhatunk a metafizika művelésével...

Az ambiciózus program hallatán az első felmerülő gondolat: az episztemológiai aggály. Ha a metafizikában tárgyalt entitásokhoz közvetlenül nem férnénk hozzá, nem tárhatnánk fel például a tárgyak tulajdonságaira, azonosságára, különbségére vagy bármilyen, az elmétől független létezőkre vonatkozó igazságokat. A kant-i konceptuális metafizika elutasítása és annak hangsúlyozása, hogy metafizikai vizsgálódásaink közvetlenül az elménktől független világra irányulnak, a szerző által felépített konstrukció sarokköve lehetne. Tőzsér így fogalmaz: „[...] abból, hogy számunkra a világ mindig *valamilyen módon* adódik, *nem következik* az, hogy nem, vagy

³ Az analitikus hagyományok szellemében Tőzsér a főszövegben szinte egyáltalán nem foglalkozik történeti kitekintésekkel. Ugyanakkor a gazdag irodalomjegyzékből kitérnek, tisztában van az egyes problémák filozófiatörténeti vonatkozásaival, és munkájában szándékosan alkalmazta a jóindulatú rekonstrukciónak az analitikus filozófiában elfogadott elvét: az egyes szerzők gondolatmeneteit történeti kontextusukból kiemelve, érthető, világos formában építi fel, ha azokat újabb érvekkel támogathatja meg, úgy ezt megteszi, majd kimutatja, hogy az érvelés ellentmondásos, vagy ellentmondásoktól mentes.

⁴ Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy Tőzsér itt szembehelyezkedik korábbi, *Játékok és nyelvjátékok* (Budapest, Kávé Kiadó, 2001) című könyvében kifejtett álláspontjával.

nem közvetlenül adódik. A mód ugyanis, *ahogyan* a valóságra gondolunk, illetve *ahogyan* a valóságot észleljük, *nem közvetítő elem* az elménk és a valóság között” (23). A szerző azonban szándékosan nem halad tovább ezen az úton: könyve metafizika – azaz ontológia –, nem ismeretelmélet. Indokolt az olvasó hiányérzete: a szerző posztulálja a konceptualizmus vereségét, de mivel részletekbe nem bocsátkozik (kétségtelen, itt nem ez a kitűzött cél), a későbbiekben joggal érezhetjük úgy, hogy pusztán jóindulatú előfeltevés a lendületesen megszerkesztett építményt szilárdan megalapozottnak látni.

Miután Heidegger azonos címmel elhangzott híres előadásával felelve saját „Mi a metafizika?” című, bevezető jellegű fejezetben meghatározza munkája tárgyát, s kijelöli helyét az egyes irányzatok között, Tőzsér nekilát, hogy a modern analitikus metafizika alapvető kérdéseit módszeresen bemutassa, mégpedig a következő tagolás szerint: tulajdonságok, fizikai tárgyak, fizikai tárgyak létezése az időben, események, lehetséges világok és a test-lélek probléma. Egy recenzióknak nem lehet célja az ismertetett könyv rekonstrukciója; ezért a következőkben csak a második és harmadik fejezetet tárgyalom részletesebben mindenekelőtt azért, hogy bemutassam: az egyre bonyolódó elemzésben az egyes kérdésekre adott válaszlehetőségek milyen indázó következményláncolatot vetítenek előre.

Tőzsér átgondolt tematika szerint építkezik. Nem véletlenül kezdi könyvét éppen a tulajdonságok problémájának tárgyalásával. Ahogy kiderült: metafizikája ontológia. Arra keres választ, milyen *fajta* dolgok léteznek a világban, így az, hogy a tulajdonságok kérdéskörével kezdi, egyben megalapozza a továbbiakban tárgyalt toposzokat is, hisz a fizikai tárgyak mibenlétéről, perzisztálásáról, változásairól vallott nézeteink elválaszthatatlanok attól a

kérdéstől, minek tekintjük a tárgyak tulajdonságait. Miközben áttekintjük a szerző tematikáját, óhatatlanul az az érzésünk támad, „ez nem lehetne másképp”. Ez azonban nem igaz. A szerkesztés Tőzsér elkötelezettségét tükrözi egy bizonyos belső logikai rend mellett.

Amennyiben Tőzsér könyve ontológia, úgy arra a kérdésre keresi a választ, „milyen dolgok léteznek a világban”. Az erre vonatkozó természetes meggyőződéseinket példázza, ha elképzelünk egy partikuláris piros fazekat és egy partikuláris piros almát. Azt gondolnánk, a két partikuláris (individuális) tárgy *numerikusan különbözik*, de legalább egy tulajdonságukban (pirosság) mindazonáltal *azonosak*. Hogy lehetséges ez? A kérdésre adott filozófiai válaszok – az univerzálé probléma – a könyv második fejezetének tárgya. Az univerzálék tárgyalása során a szerző eltér az elméletek hagyományos felosztásától (realizmus, nominalizmus és konceptualizmus), majd – miután e devianciára tisztességgel felhívja figyelmünket – új taxonómiát javasol: a hagyományosan nominalizmusként emlegetett állásponton belül elkülöníti a valódi nominalistákat (szerintük *csak* partikuláris tárgyak léteznek) és a trópuselmélet híveit, akik csupán az univerzálék létezését tagadják, a tulajdonságok (mint partikulárek) létezését azonban megengedik.

A realisták érvelését – akik „a tárgyak típusazonosságát az univerzálék *numerikus azonosságára* vezetik vissza” (31) – becsületes szakmunkával összegzi, majd kimerítően tárgyalja az elmélet platóni és arisztotelészi változatát. Az ontológia megalapozása során megmutatja, miért „bizarri” elmélet a realizmus: a tér-idő több pontján egyidejűleg, „egészben és teljesen” megjelenő univerzálék egyszerűen „bizarri” entitások. A „létező dolgok” 2.3.2-ben kibontott tényleges, kimerítő taxonómiája viszont jól példázza azt, hogy a feszített

figyelmet igénylő tematika és az analitikus filozófia erős programjával kapcsolatban kifejtett fenntartásaim ellenére miért remek *tankönyv* Tőzsér munkája.

A kérdéses szöveghely alapos olvasása után az alábbi táblázatban vázolt hierarchia bontakozik ki szemünk előtt. Az olvasó, aki specifikus témákat óhajt kutatni,

izgalmas, provokatív kérdésekre bukkan (Döntsük el, miféle partikuláris létező egy árnyék vagy egy gödör!), az viszont, aki csupán egy vizsgára szeretne felkészülni, vagy szeretne szilárd talajt érezni lába alatt, miközben a különféle filozófiai elméletek útvesztőjében bolyong, itt megkapja e fogalmak világos meghatározását.

Ontológia*								
Partikulárék					Univerzálék			
Fizikai tárgyak	Absztrakt tárgyak	Események	Személyek	Lyukak és árnyékok	Monadikus (tulajdonság)		Poladikus (reláció)	
					elsőrendű „pirosság”	magasabb rendű „felesége”	elsőrendű „színes-ség”	magasabb rendű

*Az ábra a könyvben nem szerepel. A rekonstrukció során az elsőrendű és magasabb rendű univerzálék megkülönböztetését már a 2.3.4. részből vettem.

Térjünk vissza egy pillanatra a fazék és az alma kérdéséhez: vajon az univerzáléként felfogott pirosság a legalkalmasabb arra, hogy e partikuláris tárgyak között fennálló típusazonosság magyarázataként szolgáljon? Nem lenne-e kíváncsi – s egyben ontológiai értelemben gazdaságosabb is – megszabadulni a bizonytalan státuszú pirosság-univerzálétól, és megvizsgálni, hátha az (1) e tárgyakról megfogalmazott kijelentéseink, esetleg a (2) halmazba tartozás, vagy (3) a hasonlóság jelensége a ludas abban, hogy e két tárgy a pirosság tulajdonságát tekintve azonos? Tőzsér a második fejezet 3. részében a nominalizmus három fajtáját tárgyalja: a predikátum nominalizmust, az osztály nominalizmust és a hasonlósági nominalizmust. A predikátum nominalizmust (az elmélet hívei szerint egy piros almában és egy piros kenderben csupán az a közös, hogy mindkettőről igaz módon állíthatjuk a nyilvánvalóan partikuláris „piros” predikátumot) „strucc-nominalizmus”-nak nevezi, miután a valódi kérdést megkerüli, és nem oldja meg a típusazonosság problémáját. A szerző szerint egy megoldástól joggal várhatnánk, hogy megmondja, mi az a világban, ami

egy piros kender pirossá tesz, arra azonban nem tér ki, hogy vajon a filozófusok feladata-e, hogy megállapítsák, mi az, ami a pirosságot okozza, vagy esetleg az anyag felépítését vizsgáló fizikusoké?

Ahogy a szerző éles elméjűen kimutatja az osztálynominalizmus tárgyalása során, a „Mi az, ami a kender pirossá teszi?” kérdésre akkor se kapunk megnyugtató választ, ha a tulajdonságokat az őket instanciáló tárgyak halmazának (avagy osztályának) tekintjük. Természetesen a koextenzív halmazok problematikája is felkerül az osztálynominalisták bűnlajstromára. A probléma lényege, hogy az osztálynominalista, úgy tűnik, nem lesz képes differenciálni bizonyos tulajdonságok között, amikről józan ésszel könnyű belátni, hogy különböznek: például a szívvel rendelkezők és a vesével rendelkezők halmaza kontingens módon ugyanazokat az elemeket tartalmazza, holott e két tulajdonság – „szívvel rendelkezni” és „vesével rendelkezni” nyilvánvalóan nem ugyanaz. Tőzsér a lehetséges világok tárgyalása során azután még egyszer visszatér e kérdésre.

A harmadik fejezet a fizikai tárgyakkal és azok felépítésével foglalkozik. Már a

kezdett kezdetén ráébredünk, miféle gordiuszi csomó kibogozásának gyürkőzik neki a szerző: minden, amit a tulajdonságokról az előző fejezetben megtudtunk, itt újólág – természetesen más szempontok szerint tagolva – köszön vissza. Tőzsér – miután megismertet minket a népi pszichológiának a fizikai⁵ tárgyakra vonatkozó öt természetes intuíciójával (illetve ezek filozófiai rekonstrukciójával) –, elvarrja a nominalizmus-szálat (számukra a fizikai tárgyak ontológiailag strukturálatlan entitások) – és nekilát kibogozni a trópuselmélet hívei és realisták által felkínált három elméletet: a szubsztrátumelméletet, a nyalábelméletet és a szubsztanciaelméletet. Íme, az összefüggések hálója kissé elnagyolt ábrázolásban:

A szerző két egész bekezdést idéz Locke-tól, mielőtt felírja a szubsztrátumelmélet „képletét”: tárgy = tulajdonságok + szubsztrátum. A 3.2. a szubsztrátum kissé zavaros fogalmát bogozza ki. Tőzsér megfogalmazásával élve: „a szubsztrátum *teoretikus fogalom*, melyet azért kell bevezetnünk, mert nélküle képtelenség magyarázni azt a tényt, hogy bizonyos tulajdonságok szisztematikusan együtt járnak”⁶ (67). A szubsztrátum tehát a tárgy tulajdonságait hordozza, „egyben tartja” azokat, de ő maga nem rendelkezik tulajdonságokkal.

A harmadik fejezet negyedik része szerkezetét tekintve megismétli a megelőző részt: egy Berkeley-től vett idézet után ismerteti a nyalábelmélet lényegét (egy

tárgy nem más, mint tulajdonságainak összege, azaz nyaláb, valamint a nyalábot összetartó *komprezencia-reláció*), majd megvizsgálja, mit érthet ezen a realista és – ismét csak – a trópuselmélet híve.

A harmadik fejezet ötödik részét a fizikai tárgyakra vonatkozó, már tárgyalt elméletekkel szemben – és azok mellett – felhozható érvek pregnáns, kimerítő tárgyalása teszi ki. A nyalábelmélettel szemben három érvet sorakoztat fel. Ezek egyikéről (a változás problémájáról, illetve a változás intuíciójához kapcsolható, ezzel szinonim ellenérvről) kimutatja, hogy hatóköre kiterjed a szubsztrátumelméletre is, így ha az érvet elfogadjuk, következményeit is ki kell terjesztenünk a szubsztrátumelméletre is. A második ellenvetés hatóköre a realista- és a trópusnyaláb-elméletet is érinti. Az érv arra kérdez rá, hogy a tárgy egyes tulajdonságai mivel állnak relációban. Térjünk vissza a piros bögréhez egy pillanatra, és tegyük fel, hogy a következőket állíthatjuk róla: (1) piros, (2) bádóg és (3) öblös. Az a kérdés, hogy a pirosság tulajdonsága mivel áll relációban, tulajdonképpen arra kérdez rá, vajon *mi az a dolog* (mely tulajdonságok nyalábja), ami piros? A szerző kimutatja, akkor is zsákutcába jutunk, ha a pirosság tulajdonságot a tulajdonságok teljes nyalábjához viszonyítjuk, hisz a tulajdonságok teljes nyalábjának megragadása a nyaláb alkotóelemeinek ismerete nélkül nem lehetséges (így a tárgy tulajdonságára vonatkozó mondataink elvesztik informatív erejüket: a „bögre piros” mondatot olyasmiről állítjuk, ami a pirosság, bádógság és öblösség kötege), de akkor is, ha azt állítjuk: az egyes tulajdonságok a tárgy tulajdonságainak csupán egy részével állnak relációs kapcsolatban. (Ez esetben egy látszólag azonos tárgyról szóló kijelentéseim nem ugyanarról a dologról szólnak, hisz e mondatok alanyai tulajdonságok különféle nyalábjai, s ez nyilvánvalóan konstraintitív.)

⁵ Nagyon szerencsésnek tartom, hogy Tőzsér megemlíti az „anyagi” (materiális) és a „fizikai” közti különbséget. A tény, hogy fizikai alatt valami olyasmit értünk, ami egy jövőbeni teljes fizikai elméletben szerepel, a fizikalista megközelítés korlátaira hívja fel a figyelmet.

⁶ A megfogalmazás nem szerencsés, hiszen Locke mindvégig ragaszkodik hozzá, hogy a szubsztrátum valóságos létező.

	Numerikus azonosság-e a típusazonosság?	
Redukálhatók-e a partikulárek?	Igen	nem
Igen	Realista nyalábelmélet Realista szubsztátumelmélet	Trópus nyalábelmélet Trópus szubsztátumelmélet
Nem	Realista szubsztanciaelmélet	Nominalizmus

A legkacifántosabb támadás a realista nyalábelmélet (emlékszüink: itt a tulajdonságok univerzálék) ellen irányul: ha lehetséges olyan világ, melyben két numerikusan különböző tárgy valamennyi intrinzikus tulajdonsága azonos (mindkét bögre öblös, bádóg és piros – és más intrinzikus tulajdonsággal nem is rendelkeznek), akkor a Leibniz-elv (megkülönböztethetetlenek azonossága) hamis. Miután azonban a Leibniz-elvet semmilyen körülmények között nem adnánk fel, inkább a realista nyalábelméletről mondunk le, ami így a fedés homályába vész. A realista nyalábelmélet hívei persze azzal védekeznek, hogy megmutatják, ilyen lehetséges világ nem lehetséges. Az általuk megkülönböztetésre használt tulajdonságok azonban (térbeli elhelyezkedés, illetve *haecceitas*, azaz *esszég*) rendre alkalmatlannak bizonyulnak a megkülönböztetendő megkülönböztetésére.

A fejezet hatodik részében tárgyalt szubsztanciaelmélet – amit Arisztotelész nevéhez kapcsolhatunk – jelenti a realisták számára az utolsó szalmaszálat. Tőzsér úgy jellemzi ezt a nézetet, mint ami „*a józan középúton jár a szélsőséges nyaláb- és szubsztátumelmélethez viszonyítva*” (88). E kijelentésre sajnos árnyékot vet a következő probléma: miután megismerkedünk a szubsztanciaelmélet három tézisével,⁷ kiderül, hogy lehetetlen meggyőző kritériumot találni arra, miért pont az elfogadott

határok mentén szabdalják fel a természetes fajták a világot, és arra se kapunk megnyugtató választ, mi lesz a természetes fajtákba nem sorolható entitásokkal (autókkal, dombokkal, iskolákkal). Ettől függetlenül lelkendezhetünk azon, hogy az elmélet valóban a korábbi két megközelítés legjavát tartja meg, és a problematikus, vagy kontrainuitív részeket veti el. Kikerüli a nyalábelmélet *ultraesszencializmusát*, ugyanakkor mégis képes *hordozót* biztosítani a tulajdonságok számára anélkül, hogy ehhez egy szubsztátumhoz hasonló nehézkes fogalmat vezetne be, s teszi ezt úgy, hogy a természetes fajták többszörös instanciálásán keresztül numerikusan különböző partikulárekhoz jut. Sajnos, ha elfogadjuk a szubsztanciaelmélettel kapcsolatban felmerülő alapvető ellenvetéseket, csak két választásunk marad: A korábban tárgyalt megközelítéseket vegyítve vele – Tőzsér szavaival élve – „csúnya hibridet” alkothatunk, vagy az élőlények, elemi részecskék és Isten létezésén kívül kénytelen vagyunk minden mást elutasítani.

A tárgyak mibenlétét firtató „nyomozás” így nyugtalanító hiátust hagy maga után, amiért persze nem feltétlenül a szerzőt, hanem az elméletekkel makacsul szembeszegülő fizikai tárgyakat kell okolnunk. Tőzsér egy pregnáns taxonómiával vigasztal minket: a tárgyak hat statikus⁸ elméletét 2×2 szempont szerint egy mátrix négy mezőjébe utalja (a szempontok: „Numerikus azo-

⁷ Első: a fizikai tárgyak természetes fajta-univerzálék instanciái. Második: A fizikai tárgyaknak az univerzálék nem alkotóelemeik. Harmadik: A fizikai tárgyak ontológiailag alapvető entitások (6.1.).

⁸ A tárgyakra vonatkozó statikus elméletek – a dinamikus elméletekkel szemben – a tárgyak időbeni változását, perzisztálását nem tárgyalják.

nosság-e a típusazonosság?” és „Redukálhatók-e a partikulárek?”), végül az olvasóra bízta, hogy választ találjon a kérdésre.

Az első három fejezet részletesebb tárgyalása érzésem szerint jól illusztrálta Tőzsér tematikájának erőit és a vele kapcsolatos nehézségeket. A „Fizikai tárgyak létezése az időben”, „Események”, „Lehetséges világok” és „A test-lélek probléma két aspektusa: a mentális okozás és a fenomenális tudatosság” fejezetek tárgyalása során már csak elnagyolt rekonstrukcióra töreksem, és főleg az egyes toposzoknak a korábbi témákhoz való viszonyát emelem ki, mivel a szerkesztésnek ez a módja (*interconnectivity*) a könyv talán legkomolyabb erőnyének tekinthető.

A „Fizikai tárgyak létezése az időben” című fejezetben az eddig *statikus* tárgyak mozgásba lendülnek és megelevenednek. A fejezet a következő intuíció-csokorra épít: a fizikai tárgyak időben határolt, létezésük minden pillanatában teljes egészükben prezentálódó, és változásra képes entitások. E természetes intuícióink nem konzisztensek: ha egy tárgy akkor, és csak akkor azonos önmagával, ha minden tulajdonsága azonos, akkor a tárgyak változásra képtelen entitások. Az intuíció-csokor egyik vagy másik elemének feladására kényszerülünk. Az intuíciókból kibontható konfliktus feloldására bevezetjük az *endurantizmus* (hétköznapi vélekedéseinknek jobbra megfelelő elmélet, miszerint egy tárgy minden pillanatban teljes egészében jelen van) és a *perdurantizmus* (a tárgyakat az idő egymást követő pillanataiban reálisan létező részek, „szeletek” aggregátumának tekintő elmélet)⁹ megkülönböztetését,

⁹ Azaz: ha két autómat pirosra festem, úgy a változás tényét a perdurantista úgy magyarázza, hogy az „autó summa” tárgy „autó T1” nevű része kék és „autó T2” nevű része piros. E reálisan létező részek aggregátuma alkotja a tárgyakat, amelyek így nemcsak térbeli, de időbeli dimenzióval is rendelkeznek.

majd vizsgáljuk az ebből fakadó szerteágazó metafizikai következményeket.

A *perdurantizmus*mal kapcsolatos érdekesebb témák közé tartozik annak lehetősége, hogy egy tárgy temporális részei *átfedhetik* egymást, vagy az a kérdés, hogy a temporális részeket felszabdalva temporális atomokhoz jutunk-e?

Az ötödik fejezetet Tőzsér az események vizsgálatának szenteli. Vegyük észre, továbbra is tapasztalataink világának *belakása* a cél: a tulajdonságoktól eljutottunk az őket megjelenítő mozdulatlan tárgyakig, majd ezeket mozgásra bírtuk az időben, hogy most azt lássuk, e mozgó világban *események* vesznek minket körül. Szándékoltnan olyan elméleteket tárgyal, melyek elkötelezik magukat az események mint ontológiailag önálló entitások mellett. A józan ész egyszerű belátásain túl filozófiai érvet kovácsolhatunk az események létezésével azok oksági kapcsoltágából, a változás jelenségéből, vagy akár szemantikai alapon is. (Ez utóbbi lényege az, hogy megmutatjuk, egy eseményt tartalmazó mondat érvényességét az esemény feltételezése nélkül, pusztán az elsőrendű logika alapján nem tudjuk magyarázni.)

Az előző fejezetek metodikája eddigre beérett: az olvasó szinte elvárja, hogy a szerző megvizsgálja, partikuláris vagy univerzális, absztrakt vagy konkrét entitások-e az események.

Tőzsér nem véletlenül hagyta könyve legvégére a „Lehetséges világok” és „A test-lélek probléma két aspektusa: a mentális okozás és a fenomenális tudatosság” című fejezeteket. Mindkét fejezet bizonyos értelemben kakukktójságnak tekinthető. Nézzük először a lehetséges világokat: korábbi témái azt feszegették, „mi van”. Most arra kérdez rá, mi lehetne. Még pontosabban arra, aminek léteznie kell, és arra, ami lehetséges, hogy létezzen. Bár ebben a fejezetben is konkrét metafizikai problémákkal szembesülünk, mégis –

a fejezet rövidségéből is – azt sejtjük, itt inkább egy fontos segédeszköz használatának mikéntjére tanítanak meg minket. A tartalomjegyzéket „lapozgatva” talán úgy gondoltuk, Tőzsér nem tárgyal néhány olyan témát, amit egy hagyományos metafizika tankönyvben aligha szokás megkezelni. Bár ezek a kérdések nem érdemeltek ki, hogy fejezetcím alá gyűjtsük őket, itt mégis módunk nyílik majd arra, hogy megismerkedjünk velük: Megtudjuk, a lehetséges világokra támaszkodva, *de dicto* és *de re* kontextusban hogyan értelmezhetjük a szükségszerűséget, a lehetségességet vagy a kontingenciát.¹⁰

Persze az ontológiai vezérfonalat visszacsempészi a szerző, hogy kerekké, tematikussá tegye könyvét: a fejezet hátralévő része azt vizsgálja, hogy e lehetséges világok – amelyek annak eldöntésében segítenek minket, mi lehetne, és minek kell lennie – maguk is vitatható ontológiai státusszal rendelkeznek. Milyen értelemben *vannak* a lehetséges világok? – kérdezi Tőzsér. A realisták két elmélettel állnak elő, míg az antirealisták számára e világok léte pusztán fikció.

A könyv legutolsó fejezete a test–lélek probléma két aspektusát vizsgálja: a mentális okozást (mentális állapotainknak, szándékainknak, vágyainknak stb. következményei gyakran cselekedetek, azaz fizikai események) és a fenomenális tudatosságot, azaz azt a jelenséget, hogy élünk, egyes szám első személyű perspektívával rendelkezünk. E fejezet olvasása során erős a gyanúnk: szemben az első öt fejezettel (és részben az imént görcső alá

vett hatodikkal), a test–lélek probléma létjogosultsága nem a téma belső logikájából fakad. A tárgykör kifejtése viszont – annak autonómiája ellenére, vagy pont ennek köszönhetően – alapos, logikus, kimerítő és szigorúan szerkesztett. A szerző végkövetkeztetése szerint ellentétes tendencia rajzolódik ki, ha a test–lélek problémát a mentális okozás felől közelítjük meg – ez esetben akkor kapjuk a legnagyobb magyarázó erővel bíró elméletet, ha a relációt a lehető legszorosabbra fűzzük, például azonosnak tekintjük a kettőt –, illetve akkor, ha a fenomenális tudatosság jelenségének magyarázata a cél: ez esetben a két szféra bizonyos fokú autonómiájának feltételezése mellett kapunk plauzibilis elméleteket. A szerző a végkövetkeztetéséhez a szubsztancia dualista elméletek kritikája után a különféle fizikalista elméletek kimerítő elemzésén, valamint a fenomenális tudatosság jelenségével összefüggésben használatos három érvrendszer (magyarázati szakadék, tudásérv, elgondolhatósági érv) tárgyalásán keresztül jut el.

Örömteli a bőséges felhasznált irodalom mellett¹¹ az ajánlott irodalom külön gyűjtése, s az egyébként rendkívül tömény és bonyolult terminológiájú szöveg feldolgozását segítik a fejezet végi összefoglalók és a gondosan összeállított név- és tárgymutatók.

És most tegyük fel újra a kérdést: beváltja-e a szerző ígéreteit? A könyv tematikája, szerkesztése világos, szakmai szempontból kimerítő, nyelvezete sallangoktól mentes és szabatos. Olvasása viszont – jórészt szigorú, egymásra épülő szerkesztésnek köszönhetően – megfeszített figyelmet kö-

¹⁰ Egy esemény – a lehetséges világok terminológiáját segítségül hívva – szükségszerű, ha minden világban bekövetkezik, lehetséges, ha van olyan világ, amelyben bekövetkezik és kontingens, ha aktuális világunkban bekövetkezik, de nem minden lehetséges világban következik be.

¹¹ A könyvben a felhasznált irodalmak között 41 olyan munka szerepel, amely 2000 óta született.